

До спеціалізованої вченої ради
Д 41.086.04 Національного
університету «Одеська юридична
академія»
65009, м.Одеса, вул.Фонтанська
дорога, 23

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію
Возняковської Кристиїни Анатоліївни на тему
«Господарсько-правове регулювання відносин
неспроможності банків»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 –
господарське право; господарсько-процесуальне
право**

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження. Для сучасної ринкової економіки діяльність комерційних банків, банківської системи є вельми важливою. Банки мають тісні зв'язки із усіма секторами економіки, забезпечують грошовий обіг, кредитування суб'єктів господарювання, оптимізують міжгалузевий та міжрегіональний перерозподіл капіталу, сприяють структурній перебудові економіки. Кількість послуг, що надається банками, постійно зростає і налічує більше 300 їх видів. Від стабільної роботи банків залежить нормальне функціонування економічних відносин.

Світовий досвід демонструє приклади сталої, довготривалої роботи банківських установ. Найстарішим банком є італійській Monte dei Paschi di Siena, заснований Генеральною Радою Сієнської республіки у 1472 році, Berenberg Bank, створений братами Беренбергами працює в Гамбурзі з 1590 року, багатовікову історію мають Stadbank van Lening (Нідерланди, 1614 р.), Sveriges Riksbank (Швеція, 1668 р.), Hoore&Co (Великобританія,

1672 р.), Metzler Bank (Німеччина, 1674 р.), Barcloys (Великобританія, 1690 р.) та інші.

В той же час, великий досвід здійснення банківської діяльності, авторитет на фінансових ринках, вікова історія розвитку не є гарантією від неплатоспроможності, банкрутства. Британський Barings Bank, який «пережив» дві світові війни, Велику депресію, був одним із найбільших у країні, але через 233 роки після заснування, 23 лютого 1995 року, збанкрутував. З дефолту Lehman Brothers Holdings почалася світова економічна криза у 2008 році.

В нашій країні, починаючи із 2014 року, почався справжній «банкопад», кількість банків, визнаних неплатоспроможними, більшість із яких була у подальшому ліквідована, перевищила дев'ять десятків. Втрати від кризи 2014-2016 років оцінюються у 38% ВВП, певна доля в цьому належить і банківському сектору. В поточному році за даними Фонду гарантування вкладів планується ліквідувати ще 40 банків.

Саме тому дослідження правового регулювання банкрутства (неплатоспроможності) банків, встановлення закономірностей розвитку цих негативних процесів, вивчення правових засобів їх оптимізації і впливу держави на відносини їх учасників, є вкрай актуальним і своєчасним.

В правовій науці окремі питання неплатоспроможності банків розглядали такі дослідники, як О. Барановський, Є. Бондар, Н. Версаль, І. Воловник, В. Гаркавенко, А. Олійник, О. Лобач, В. Міщенко, О. Подцерковний, Ю. Ребрик, Ю. Руснак, Ю. Собчук, В. Улибіна, Ю. Шаповал, К. Юлова та деякі інші, але проблеми господарсько-правових засобів забезпечення відносин неспроможності банків спеціально в наукових працях не досліджувалися, що утворює теоретичну прогалину, на вирішення якої спрямоване дисертаційне дослідження Возняковської К.А.

Актуальність дисертації підтверджується і тим, що вона виконана згідно до науково-дослідницьких тем «Теоретичні та практичні проблеми

забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 011U0006H) на 2011-2015 рр. та «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016-2020 рр.

Новизна результатів наукового дослідження. Дисертаційна робота Возняковської К.А. є першим в сучасному українському правознавстві комплексним дослідженням теоретико-прикладних проблем регулювання відносин неспроможності банків.

У межах вдало поставлених завдань, дисертанткою сформульовані об'єкт і предмет дослідження. Так, об'єктом дисертаційного дослідження є сукупність правових, економічних та соціальних відносин неспроможності банків, а також державна економічна політика стосовно слабких, проблемних та неспроможних банків, а предметом - господарсько-правове регулювання відносин неспроможності банків (с.с.25-26 дисертації).

Такий комплексний підхід надав Возняковській К.А. можливість визначити завдання дослідження та реалізувати їх згідно з планом дисертаційної роботи, дійти системних висновків при формулюванні результатів та обґрунтуванні низки нових положень, які мають важливе значення для розвитку теорії господарського права, вдосконаленні господарського законодавства.

Автором запропоновано виділення права неспроможності банків в самостійну підгалузь господарського права. Наведена в обґрунтування цього аргументація про наявність в досліджуваних відносинах специфіки, особливих джерел їх правового регулювання, методів правового регулювання, принципів, особливого правового режиму, специфічних підстав визнання правочинів недійсними та іншими ситемоутворювальних елементів заслуговують на увагу.

В рецензованій роботі продовжений важливий для теорії господарського права напрям - права неспроможності, дослідження якого

були започатковані, зокрема професором Поляковим Б.М. Здобувачкою обґрунтовано поняття права неспроможності банків як спеціальної сукупності нормативно-правових положень, яким врегульовано відносини щодо віднесення банку до категорії проблемних, неплатоспроможних, управління майном неспроможного банку, впровадження плану врегулювання заборгованості неспроможного банку та його ліквідації. Розвиваючи зазначену гіпотезу, авторка формулює поняття неспроможності банку як встановлений управлінськими актами НБУ на підставі законодавчих вимог незадовільний фінансовий стан банку, що характеризує його нездатність здійснювати банківську діяльність на принципах ліквідності та додержання банківського законодавства, що незворотно порушує довіру до банку та обумовлює необхідність проведення комплексу оздоровчих та регламентаційних процедур, наслідком яких може стати відкликання банківської ліцензії чи продовження діяльності банку залежно від позитивного результату відновлення його фінансового стану.

Безумовно привабливою і обґрунтованою вбачається позиція авторки щодо необхідності виокремлення у складі грошово-кредитної політики, як складової економічної політики, напряму щодо запобігання банкрутству та усунення негативних наслідків визнання банків неспроможними та їх ліквідації. Платоспроможність банків виступає у цьому контексті предметом узгодження фінансово-економічної політики держави з ризиками банківської діяльності. Зокрема, зменшення довіри до банківської системи країни за рахунок зростання довіри, наприклад, до електронних грошей чи криптовалют, несе реальну загрозу стабільності функціонування кредитно-фінансових інститутів. Адже фактично як відпадає необхідність у зберіганні грошей у банках, так і з'являється можливість для тіньового проведення господарських операцій поза банківською системою для уникнення від сплати податків, різноманітних корупційних діянь, відмивання брудних грошей тощо. Відповідно,

виключення банків з ланцюга передачі вартості у господарських відносинах неодмінно підірве довіру до банків, як вірно зазначено в роботі, та призведе до відтоку фінансових ресурсів з банківської сфери, що є прямою передумовою зменшення ліквідності банків. Отже, врахування подібних суміжних чинників впливу на функціонування валютно-фінансового ринку та спроможності установ, які надають фінансові послуги, дозволить комплексно підходити до заходів державного регулювання банківської та іншої подібної діяльності (с.103 дисертації).

Не можна не підтримати висновок, зроблений в ході дисертаційного дослідження на сторінці 166, про те що правовий режим неспроможності банків в Україні виключає можливість припинення стану неспроможності та продовження діяльності банку у зв'язку із усуненням підстав неспроможності, як і пропозиції по усуненню такого стану правового регулювання діяльності банків. Останнє передбачає перспективу залучення інвесторів, власні зусилля банку та його акціонерів. Доречним в цьому контексті є наведений приклад з Bank of Ireland, коли був проданий суміжний бізнес та проведена його реструктуризація.

Позитивним вбачається висвітлення в дисертаційній роботі зарубіжного досвіду правового регулювання неспроможності банків, шляхів наближення вітчизняного законодавства до європейського. Зокрема, авторкою досліджені підходи ЄС, запроваджені у Директиві 2014/59/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи від 15.05.2014 «Про основні положення щодо фінансового оздоровлення та виведення з ринку неплатоспроможних кредитних установ та інвестиційних фірм, яка встановлює механізм відновлення проблемного банку та визнання банку неплатоспроможним із наступним виведенням його з ринку лише у випадку, коли фінансове оздоровлення здійснити не вдалося. Акцентовано увагу на те, що в пунктах 22 та 23 Директиви встановлено наступне: «плани фінансового оздоровлення мають включати можливі заходи, які можуть бути вжиті керівництвом установи, де задовольняються умови

раннього втручання. При визначенні того, чи може діяльність приватного сектору запобігти неспроможності установи протягом розумного строку, відповідний орган влади повинен враховувати ефективність заходів, які вживаються в ранньому періоді, вжиті в строки, визначені компетентним органом». В дослідженні достатня увага приділена рекомендаціям Базельського комітету, іншим актам ЄС, що дозволило зробити низку пропозицій необхідних для підтримки фінансової стабільності та довіри до фінансової системи.

Доцільним вбачається зроблений дисертанткою висновок про необхідність поділу процедурних сприянь з боку держави щодо капіталізації банків та банківської системи на два рівні. Перший – рівень прогнозованого вдосконалення. Другий – рівень усунення проблемних аспектів платоспроможності банків, у тому числі у контексті їхньої капіталізації. Процедури не є однаковими, що переконливо доводить авторка, однак не можна називати спрощеним відповідний порядок відновлення платоспроможності банку – це має бути особливий порядок. Певне спрощення передбачає виключення певних складних організаційних моментів збільшення статутного капіталу та показників діяльності банку. Мета відповідних процедур має полягати не в усуненні певних процедурних ланок, притаманних спрощенню будь-якої організаційної процедури, а в запровадженні спеціальних «м'яких» та «обережних» заходів стимулу із боку НБУ, які заохотили б засновників та менеджерів банку до гнучкого усунення показників та проявів діяльності, що призводять до зниження рівня стабільності роботи банку чи порушення нормативів НБУ. Намагання повною мірою врегулювати ці відносини на рівні закону чи постанов НБУ, як вірно вказано в роботі, приречене на невдачу, тому що багато у чому залежить від економічної ситуації, кадрового та фінансового потенціалу банку, менеджменту НБУ тощо. Саме встановлення меж правового впливу на відносини щодо зобов'язання

капіталізації банків створює економіко-правові умови позитивних зрушень та укріплення господарського правопорядку.

Достовірність і обґрунтованість результатів дослідження. Викладені в дисертації наукові висновки, положення і рекомендації є обґрунтованими, базуються на узагальненні практики (в тому числі судової), застосуванні законодавства щодо правового регулювання відносин неплатоспроможності банків, статистичних даних, на фундаментальних дослідженнях вчених в галузях економіки, господарського, банківського, фінансового, трудового, цивільного права, загальної теорії держави та права. Наукові положення, висновки і рекомендації із достатньою повнотою відображені у одноособовій монографії «Право неспроможності банків: проблеми теорії і практики», одній монографії, виданій у співавторстві, у колективному підручнику, 21 науковій статті у фахових виданнях України, 4 статтях у закордонних наукових виданнях. Основні положення дисертації пройшли апробацію на 12 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, засіданнях круглих столів.

Зміст автореферату є ідентичним основним положенням, сформульованим в дисертації.

Зауваження за змістом дисертації. Висвітливши основні наукові здобутки дисертанта, доцільно звернути увагу на окремі положення, які можуть бути предметом подальшої наукової дискусії, в тому числі і при захисті дисертації. Окремі положення потребують уточнення і конкретизації.

1. Ключовим елементом наукової роботи, що рецензується, є обґрунтування поняття неспроможності банків і виокремлення права неспроможності банків у самостійну підгалузь господарського права. Загалом підтримуючі намагання авторки обґрунтувати галузеву і предметну належність більшості відносин, уявлень і наукових знань в досліджуваній царині до господарського права, вбачаю за доцільне

провести в процесі захисту дисертації наукову дискусію з приводу наведених нижче аргументів і міркувань.

Неспроможність, як правовий феномен, була предметом розгляду фахівців із різних галузей права. Вперше право неспроможності в якості підгалузі господарського права розглядав і у своїй докторській дисертації «Правові проблеми регулювання неспроможності» Поляков Б.М. За його визначенням ця підгалузь регулює суспільні відносини, що виникають унаслідок *неплатоспроможності господарюючого суб'єкта*, як результату його господарської діяльності, за якою діяльність учасників здійснюється відповідно до владних зобов'язань і диспозитивних засад із застосуванням до боржника судових реабілітаційних заходів для відновлення платоспроможності боржника або примусової ліквідації з метою повного або часткового погашення грошових зобов'язань.

Авторка визнає право неспроможності банків самостійною підгалуззю господарського права, рівну до підгалузевого рівня права звичайного банкрутства. Самостійність цієї підгалузі, як вона вважає, обумовлюється специфічним видом відносин, особливими джерелами їх правового регулювання, методами правового регулювання, та принципами, особливим правовим режимом та іншими ситемоутворювальними елементами (с.154 дисертації). Вона «існує у своєрідному паралельному вимірі стосовно підгалузі звичайного банкрутства» (с.152 дисертації).

В той же час, Возняковська К.А. в роботі вказує, що процедура банкрутства банків повинна бути близької до загальної процедури банкрутства (с.165 дисертації), виділяє принцип державної допомоги банкам (с.189 дисертації), зважає на необхідність впровадження в процедурі неспроможності банків інституту комітету кредиторів (с. 332 дисертації), введення судового порядку затвердження комітету кредиторів банку (там же), аналогічності із «звичайним» банкрутством вирішення питань підсудності справ (с.351 дисертації).

Таким чином виникає питання щодо необхідності поглибленого розгляду питань співвідношення підгалузі господарського права – права неспроможності із запропонованою авторкою підгалуззю.

2. Метою дисертаційного дослідження позначена розробка науково обґрунтованої концепції правового регулювання відносин неспроможності банків (с.2 автореферату, с.24 дисертації). Змістовна частина рецензованої роботи безумовно містить багато аспектів, які є елементами концептуальних підходів, теоретичних та методологічних напрацювань та результатів, що у певній послідовності та сукупності можуть набути вигляду концепції. У висновках дисертації в концентрованому вигляді не позначена концепція, як результат дисертаційного дослідження. В рамках дискусії при захисті дисертації хотілось би почути авторське бачення концепції правового регулювання відносин неспроможності банків.

3. Зміст дисертаційного дослідження свідчить про те, що відносини неспроможності, неплатоспроможності, банкрутства, ліквідації і т.і., розглядаються відносно комерційних та кооперативних банків, в той час, як назва дисертації вбачається ширшою.

Центральний (національний, федеральний, народний чи інший) банк, фінансова установа, що виконує такі ж функції розглядається в роботі, як елемент державної влади, чи управління, орган, якому такі повноваження делеговані державою. Рівень достатності капіталу (співвідношення власного капіталу до активів) у центральних банків розвинутих країн набагато гірша, ніж у комерційних банків їх країн, зокрема ФРС США -1,53, Європейський центробанк – 3,69, Банк Японії – 1,92, Банк Англії -0,84, Банк Канади – 0,53. З огляду на зазначене хотілось би почути думку автора щодо неспроможності центральних банків.

4. У підрозділі 3.1. дисертації «Правові засади підтримки НБУ банків в умовах їх слабкості та загрози неспроможності» міститься чимало пропозицій по вдосконаленню діючого законодавства, напрямам такого вдосконалення. На їх підтвердження дисертантка наводить розгалужену

аргументацію, в тому числі і закордонний досвід, як європейських країн, так і США, Японії і т.і. Вбачається, що при цьому не в повній мірі враховуються особливості континентальної та англосаксонської систем права, принципи побудови яких, правореалізації все ж таки відрізняються. Також недостатнім є рівень юридичної техніки опрацювання запропонованих змін до господарського законодавства, закріплений в Законі України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

5. При викладенні матеріалів дисертаційного дослідження Возняковська К.А. припускає використання понять «неспроможний» та «неплатоспроможний» чи як синоніми, чи підміняючи одне іншим, що не зовсім відповідає заявленим науковим результатам. Зокрема, підрозділ 2.5 дисертації має назву «Підстави визнання банку проблемним та неспроможним», та розпочинається із слів «Процедура визнання банку неспроможним ґрунтується на положеннях статті 76 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та розвивається в Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (с.216 дисертації), в той час, як і зазначена стаття Закону «Про банки..», і Закон «Про систему гарантування...» містять поняття неплатоспроможності.

В цьому ж підрозділі зроблено наступний висновок: «Таким чином, положення законодавства України з питань підстав визнання банку *неплатоспроможним* потребують істотного доопрацювання у напрямі, по-перше, звуження підстав віднесення банку до категорії *неплатоспроможних* лише до рівня економічно пов'язаних з неспроможністю банків критеріями; по-друге, встановлення більш гнучких строків фінансового оздоровлення банків, що повинно визначатися в індивідуальному, а не нормативному порядку; втретє, трансформації обов'язку НБУ щодо віднесення банку до категорії *неплатоспроможних* у режим права цього органу» (с.237 дисертації).

В той же час, авторка говорить про певну «примарність» неспроможності на с.248 дисертації вказуючи наступне: «Критерії неплатоспроможності у зв'язку із порушенням банком законодавства по своїй природі не означають *неспроможності* в економічному значенні, неспроможність може виникати з інших підстав, а *тому є певними фікціями*, які прив'язані до категорії *неплатоспроможності* у зв'язку із складністю доведення саме економічної підстави неплатоспроможності».

У дисертації також міститься думка, що дозволяє розглядати неспроможність банку умовою виникнення неплатоспроможності: «Визнання банку проблемним передусє юридичній формі неспроможності банку, адже в економічному розумінні проблемний банк може бути фактично неспроможним, виконувати свої майнові зобов'язання. Разом із тим, без прийняття спеціального правовстановлюючого акту – рішення НБУ про віднесення банку до категорії проблемного, а згодом неплатоспроможного – правовий режим неспроможності виникнути не може» (с.217 дисертації).

Співвідношення понять «банкрутство» та «неспроможність» певною мірою розглядались в науковій літературі, зокрема в дисертації Юлової К.С. «Правове регулювання неспроможності (банкрутства) кредитних організацій», але в списку використаних джерел робіт зазначеного автора немає.

З огляду на зазначене хотілося б, при обговоренні в процесі захисту дисертації, з'ясувати позицію дисертантки щодо змісту та співвідношення понять «неспроможність», «неплатоспроможність», «банкрутство» відносно банків в теоретичному та прикладному аспектах.

6. Необґрунтованою вбачається пропозиція щодо запровадження певної вузької спеціалізації по справах, пов'язаних із неспроможністю (неплатоспроможністю) банків. Визначення в складі суду одного судді, уповноваженого розглядати такі справи несе як корупційні (достатньо згадати про кримінальне переслідування попереднього керівництва

Вищого господарського Суду України, яке запровадженням спеціалізації нівелювало автоматичне розподілення справ), так і суто організаційні ризики (перебування судді на лікарняному, у відпустці і т.і.).

7.В дисертаційній роботі є деякі технічні, стилістичні помилки.

Загальний висновок по дисертації. Висловлені зауваження значною мірою зумовлені складністю обраного для наукового пошуку предмету дослідження і не знижують значної позитивної оцінки дисертації.

Дисертація Возняковської К.А. є завершеною науковою роботою, системним та комплексним дослідженням господарсько-правового регулювання відносин неплатоспроможності банків, що дозволило обґрунтувати висновки, які цілком слушно винесені на захист як положення наукової новизни.

В дисертації Возняковської К.А. не були використані матеріали кандидатської дисертації, захищеної 25.01.2013 року у Національному університеті «Одеська юридична академія» на тему «Господарсько-правові засоби протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом».

Дисертація Возняковської К.А. стала першим у науці вітчизняного господарського права дослідженням, спрямованим на удосконалення теоретичних аспектів та правового регулювання відносин неспроможності банків.

Дисертацію підготовлено відповідно до встановлених вимог, її виконано на високому теоретичному рівні, викладені висновки, положення і рекомендації є науково обґрунтованими.

Одержані результати дисертаційного дослідження мають високу теоретико-методологічну та практичну значущість для суб'єктів приватного та публічного права, зокрема, для суб'єктів відносин банкрутства банків та органів законодавчої й виконавчої влади. Поряд з цим вони можуть бути використані:

в науково-дослідних цілях – з метою подальшого дослідження засобів господарсько-правового регулювання відносин неспроможності банків, в

тому числі для вироблення міждисциплінарних підходів до пізнання їх сутності;

у нормотворчій діяльності – при підготовці проектів нормативно-правових актів та внесення змін до актів законодавства, що регулюють питання банківських відносин, взаємодіє суб'єктів господарювання та банків, організації і здійснення банківської діяльності як різновиду господарської діяльності; при удосконаленні чинного господарського та цивільного законодавства, як в частині загальних положень про ліквідацію юридичних осіб, банкрутство, правочини та договори, так і в частині правового регулювання неспроможності банків у законах України «Про банки та банківську діяльність», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»; метою для підвищення ефективності забезпечення прав та законних інтересів кредиторів банків, забезпечення стабільності функціонування банківської системи на засадах утвердження суспільного господарського порядку, договірній, судовій практиці;

у навчальному процесі - у навчальному процесі – при викладанні курсу господарського права, господарсько-процесуального права, правового регулювання банкрутства у вищих навчальних закладах, підготовці підручників, навчальних посібників.

Дисертація Возняковської К.А. є завершеним науковим дослідженням, в якій наведено теоретичне узагальнення та запропонована теоретико-правова концепція права неспроможності банків як підгалузі господарського права.

Дисертація Возняковської К.А. на тему «Господарсько-правове регулювання відносин неспроможності банків» відповідає спеціальності 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право.

Викладене вище дозволяє зробити загальний висновок, що за своїм змістом та науковою новизною докторська дисертація на тему «Господарсько-правове регулювання відносин неспроможності банків» відповідає вимогам п. 10 Порядку присудження наукових ступенів і

присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор Возняковська Кристина Анатоліївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право.

Офіційний опонент, доктор
юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
член-кореспондент НАН України,
член-кореспондент НАПрН України,
директор Інституту економіко-правових
досліджень НАН України

В.А. Устименко